

CENTRO EUROPEO DI STUDI TRACI

Anno/ Anul XVIII. Nr. 174 Aprile/ Aprilie 1989

Noi Tracii

Mensile. Spedizione abb. postale Gruppo III 70% - 00187 Roma, Foro Traiano 1/A, Tel.(06)679.77.85

Pateră (Vas ritual) din tezaurul de la Pietroasa, județul Buzău, sec. V.

ÎNCEPUTURILE SCRISULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de Prof. Dr. I. C. CHIȚIMIA

1. UN NEBĂNUIT SCRIS VECHI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Știința și conștiința românească știu și vorbesc astăzi de apariția scrisului în limba română cel mai de vreme de sfârșitul secolului al XV-lea sau începutul secolului al XVI-lea. Lăsând la o parte un concept în limba română al actului lui Ștefan cel Mare de la Colomeia (1485) pe versiunea latină a căruia se spune: «haec inscriptio ex valachico in latinum versa est» (acest înscris a fost tradus din română în latină), s-a păstrat o serie de *traduceri în copie*, care pot fi reanalizate: *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețiană*, *Psaltirea Hurmuzaki*, *Codicele Voronețian*. Fiind còpii, se pune întrebarea când s-au efectuat *traducerile originale*, de pe ce texte și dacă în ce ni s-a păstrat nu există straturi de limbă română din traduceri mai vechi (și mai noi), persistente până la copiile respective.

Pe de altă parte, se pot face considerații logice, pe baza unor elemente de limbă, pentru cele mai vechi începuturi ale scrisului românesc, imprimare în terminologie. Este astăzi unanim recunoscut faptul că poporul român a primit creștinismul chiar de la formarea lui și a limbii sale, înainte de contactul cu Slavii. Dovada peremptorie o fac cuvintele de bază de origine latină, intrate viu în limba întregului popor: *biserică*, *cruce*, *înger*, *creștin*, *păgân*, *păresimi*, *cârnelégi*, *Sânziene*, *Sâmpetru*, *Sâmedru* (și *Sumedru*) etc. Termenii slavoni din același domeniu au intrat târziu, la organizarea Bisericii Românești în contextul ortodoxismului balcanic și se referă la oficierea serviciului religios și la lucruri anexe, unii dintre ei fiind, atunci ca și azi, cei mai mulți, neviabili în limbajul maselor populare: *liturghie*, *utrenie*, *vecernie*, *cazanie*, *cadilă* (tămâie), și de aci *cădelniță*, *pogrebanie* (înmormântare), *odăjdii*, *Blagoveștenie* etc. Este o deosebire deci fundamentală din acest punct de vedere între straturile lingvistice.

Dar creștinismul vechi și termenii legați de el n-au căzut ca o mană cerească în limba poporului, ci lexicul respectiv a fost receptat în urma unor îndelungi propagări prin acțiuni ale misionarilor, mai ales după *Edictul de la Milano* (313), prin care Constantin cel Mare a acordat libertate de cult creștinilor. Între acești misionari în Romania Orientală, se înscrie Niceta, episcop de Remesiana, în secolul al IV-lea, adică foarte din vreme.

Trebuie să admitem însă că propagarea creștinismului o făceau misionarii (și ei vor fi fost destul de mulți) pe bază de *texte scrise* și nu din simplă inspirație divină. *Vechiul Testament* fusese lucrat în limbile greacă și latină în întregime, în ultimele secole ale vechii ere. *Noul Testament* era gata în aceleași limbi, prin secolul al III-lea e.n.¹ Firește, redacția primă era primitivă, de aceea *Biblia* de atunci a fost denumită, după reviziuirea de mai târziu, *Vetus latina* sau *Vetus romana*. Este cert că misionarii

au folosit pentru Români o *Vetus romana* și au cuvântat într-un limbaj accesibil maselor locale, cu forme înțelese de ele, adică în limbajul lor de atunci. Nu este de conceput bolborosirea misionarilor într-o limbă neînțelească, adică într-o latină pură, mai ales că aveau în față învățătura din *Episcola* apostolului Pavel: «mai bine cinci cuvinte de înțeles, decât zece mii de cuvinte în limbă neînțeleasă». Deci se munceau să fie înțeleși și întrebunțau *cuvinte* sau *texte scrise*, în limba celor mulți. Așa s-au perceput și răspândit peste tot atât de limpede termenii de bază. Dar mai ales așa se explică termenii legați de *actul scrisului*, păstrați atât de viu și în formații expresive în limba română.

Lexicul și istoria lexicului sunt oglinda vieții și culturii unui popor. Viața cuvintelor este strâns legată de viața oamenilor. Cuvintele se nasc și devin viabile în limba unei populații, când au o funcție practică îndelungată. Altfel vin altele și le iau locul. În acest sens, dacă lat. *scribere* a dat în română permanent *a scrie, scriere, scris, scri-soare, script, scriptură* (vezi și formele din aromână) și nenumăratele formațiuni în graiul viu, păstrate până nu de mult (de ex.: *a face pe scrisă*) este pentru că s-a asistat și s-a participat la *actul scrisului* în vechime și termenii n-au venit dintr-o simplă și trecătoare percepție auditivă. Că lucrurile stau așa o dovedește și cuvântul *carte*, receptat cu sensul din latină de *scrisoare* (în grai viu și azi: «ți-am trimis carte»), devenit în românește «act scris», «document», de unde «ai carte, ai parte» la judecăți vechi (vezi și *carte de judecată*), înțeles mai pe urmă fals ca «ai știință de carte, ai succes». Când scrisul s-a tipărit, atunci *carte* a luat la noi și sensul de *text tipărit*, pe care *liber* (primordial «cămașa albă» de sub scoarța unor arbori, bună de scris) l-a dat celorlalte limbi romanice.

Lucrurile se leagă organic și aceasta se vede și din faptul că circulația și lectura mai mare a manuscriselor și cărților în limba slavă, pe o mai lungă perioadă de timp, la un moment dat au dus la intrarea în circuit viu în limba română a termenului slavon *a citi (citatî)* și nu *legere* latin. Dacă scrisul și materia de scris n-ar fi avut viață veche intensă, atunci, prin cărturarilor români care au învățat slavona și au practicat, în evul mediu târziu, scrisul slavonesc (cu litere chirilice), s-ar fi impus în limba poporului terminologia slavonă. Se constată însă că *pisati, pismo, pisanie* etc. au rămas să trăiască numai pentru și în limba slavonă (ultimul cu folosință și la noi doar cu sens tehnic de «inscripție» la biserici) și n-au căpătat viabilitate ca să poată înlocui terminologia vie a vechiului scris românesc. Nici *kniga* n-a fost în stare să înlocuiască pe *carte*, deși Românii au fost printre cei dintâi care au tipărit cărți slavonești. Aceasta însemnează că *scrisul vechi românesc nu este și nu poate fi o simplă presupunere*. Rezultă apoi de aci că înainte de a se exersa scrisul în limba slavă, s-a practicat scrisul într-o românească primară sau protoromână.

De fapt, din aceste vremuri îndepărtate și din această limbă s-au perpetuat urme de scris în textele religioase în limba română. Din acest punct de vedere, o serie de termeni, conformația și raritatea lor de uz trădează proveniența din vechime. Din numărul destul de mare de elemente lexicale vechi care au ajuns până în textele rotacizante, citate mai sus, dăm câteva: *mesereare* (milă) din lat. *miserere, păraț* (cerul gurii) din *palatum, părăta* (a pătimi) din lat. *poenitare, deșidera* (a dori) din *desiderare, sprețice* (a apela juridic) din *superdicere, încindre* (înflăcărare) din *incendere, încăreaște* (a se încălzi) din *incalescere, învealbe* (a înveli) din *involvere, ferică* (a

ferici) dintr-un *felicare*, *vence* (a învinge) din *vincere* etc. Aceste forme și derivatele lor în frază sunt livrești și sună destul de primitiv.

Se pune însă întrebarea cum de au ajuns asemenea elemente în texte socotite ca traduse din slavonă? Nici un text slavon din nici o epocă nu le-a conținut și nu le putea conține. De existența lor în limba vie a poporului și a traducătorilor, într-o epocă târzie, nu poate fi vorba, fiindcă atunci ar fi persistat printre cuvintele viabile (măcar unele dintre cele citate). Se mai poate spune că sinonimele lor care le-au luat locul nu se împământenisă încă atunci în limba română. Pe de altă parte, unele lexeme sunt probabil foarte vechi și rare autohtonisme, al căror sens nici n-ar putea fi descifrat, de n-ar exista textele paralele, precum *zgarbură*, însemnând «încălțăminte», *gimț* (și *cimț*) «șale» sau *rutes* «iarăși» etc. De asemenea, autohton și vechi este și *grumaz*, corespondent și mai des folosit pentru *păraț*, extrem de rar, precum și *zgău* «pântece».

Persistența acestor unități lexicale, ca vestigii de limbă, nu se poate explica decât printr-o tradiție și continuitate textologică, pentru care vom încerca să aducem unele lămuriri în continuare.

2. ALTE PREMISE LA CEL MAI VECHI SCRIS ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Poporul român, nou format, a venit în contact (chiar din pasta lui primară în sec. III-IV) cu civilizația și cultura romană, care n-a căzut însă pe un gol, căci Geto-Dacii își aveau cultura și civilizația lor de moștenire veche, care devine din ce în ce mai surprinzătoare prin descoperirile arheologice² sau prin noi alte interpretări, precum cele ale unui scris autohton preroman, cu semne de tipul răbojului. Noi cercetări și interpretări vor arăta, probabil, că lingvistic existau anumite apropieri structurale și în bună măsură lexicale între limba localnicilor și a cuceritorilor, de vreme ce, relativ într-un scurt interval de timp, s-a ajuns la contopire și la cristalizarea unei noi limbi, unitară și individuală, cu un fond al ei definitivat, încât de la contactul cu Slavii n-a mai receptat decât simple împrumuturi lexicale. Exclamația, consacrată în secolul VI: *torna, torna, fratre* (care nu se mai pune azi la îndoială) este un semn în plus de constituire a unei limbi române străvechi.

Până la nașterea poporului și a limbii române, în prima lor fază însă, literatura latină, alături de cea elină, a avut în zona mediteraneană secole întregi de dezvoltare și înflorire. Dar șocul cultural următor l-au constituit creștinismul și literatura lui sub forma a tot felul de texte, în mijlocul cărora s-a trezit la viață și poporul român, adică în sânul creștinismului propagat în forme latino-romanice încă secole de-a rândul, până la despărțirea de cult a Bisericilor. Așa se explică (ca să revenim) terminologia creștină de origine latină în limba română.

Dintre textele biblice, lucru curios la prima vedere, nu cele legate de *Noul Testament* și Cristos, cum sunt *Evangheliile* sau *Faptele Apostolilor*, deci texte de esență propriu-zis creștină, au avut cea mai mare circulație, ci un text aparținând *Vechiului Testament* și venind, prin urmare, din vremuri de dincolo de creștinism, și anume *Psaltirea*. Se naște întrebarea: cărui fapt se datorește această răspândire și receptare (în fapt extraordinare), în toate literaturile europene a unui text dependent de religia și literatura ebraică veche? Explicația stă în frumusețea și lirismul cântece-

КѸ МНѸА ЛѸДОУМНЕЗЕУ Ѹ ДІА
 КѸНЬ КѸР ЕСИ • ДѸКАВЗУЮ
 КѸ МАН ТОА ТЕ ЛНМЕНЛЕ АУ КѸ
 ВЖНТѸЛЪ ЛѸ ДОУМНЕЗЕУ АЛНМЕА
 АѸ • НѸМАНОН РѸМЖННН АБЪЗМЪ •
 ШН ХС ЗІСЕ • МАФЕН • РѸ • УННЕ
 ЧЕТѸЩЕ СЪЦЦЕЛТГЖ • ШН ПАЕСАЛ
 АПЪЛ АКА СКРНЕ ЛАБОРННФЪ • РПЕ
 КЪ АНТРѸ БЕСѸРЕКА МАНЕРЪЦАСЪ
 УННЧН КѸВННТЕ КѸ АЦЕЛЕСОУАЛ МІ
 ЕУ СЪГРЖЕСЬ КЪ ШНАЛАЦН СЪАЕЗ
 ЦЪ ДЕКЪТЪ ОУНТѸНТРЕКЪ ДЕКѸВНН
 ТЕНЕАЦЕЛЕСЕ АНТРАЛТЕ ЛНМЕН •
 АТЕПѸТѸСѸ АСЕСКРНЕ АТѸСТЕ СФ
 НТЕ УЪЛТНРН • АЛОУНА ЛѸ ФЕЕРѸ
 АРІЕ , Ѹ • ЗНЛЕ • ШН СѸСФУШН
 ТЪ АЛОУНА ЛѸ МАН • КѸ • ЗІЛЕ • А
 ЧЕТѸТЕ АЕРАШОВЪ • ВЪЛТТО • ѸОН

*Psaltirea românească a Diaconului Coresi,
 Braşov, 1570. Pagina de sfârşit.*

lor, capabile să reprezinte sentimentele sufletului omenesc sub forma oricărei religii, adică a nici uneia concret, slujind în fond *religiei poeziei*. *Psaltirea* a captivat şi a însemnat o oază de odihnă sau de împospătare spirituală şi cu ea în primul rând s-au dirijat paşii şi mintea oricărui fel de credincioşi, în evul mediu timpuriu, în cel târziu, în Renaştere şi mai departe. Nu trebuie să ne mire atunci faptul că toate literaturile naţionale încep cu psaltiri, în redacţii şi traduceri diverse.

Redactată între secolele XI-IV î.e.n., nu numai de David, cum s-a generalizat ştirea, ci şi de alţi cântăreţi din timpul lui David sau de mai târziu: Asaf, Heman, Etin, adunată în formă ultimă în sec. III e.n., *Psaltirea* s-a bucurat de o căutare şi de folosire continue. În evul mediu a servit nu numai de text liturgic, ci şi de scriere pentru *învăţarea cititului*, fiind scrisă la un loc cu anumite abecedare. Renumitul filolog în texte biblice, Sf. Ieronim din Strydonul Dalmaţiei (cca.348-420) a tradus şi prelucrat latineşte în trei rânduri *Psaltirea*: *Psalterium Romanum* (cca. 383), *Psalterium Gallicanum* (cca. 387), acesta fiind textul lui cel mai răspândit, şi *Psalterium iuxta Haebreos* (cca. 393).

Fluxul acestui text biblic (fără a exclude circulaţia altora) a devenit deci puternic şi a continuat să se desfăşoare neîntrerupt de-a lungul secolelor (şi în forme versificate).

Pentru poporul român, de origine romanică, iniţial nu au fost potrivite alte texte religioase de folosit decât cele în limba latină, cu explicaţii în limba acestui popor şi probabil cu anumite traduceri. Între aceste texte, ca peste tot, *Psaltirea* a avut, fireşte, rolul ei important şi ulterior de lungă tradiţie. Că propaganda şi ritualul creştin s-au practicat la poporul român în forme şi termeni proprii o dovedeşte, de pildă, odată mai mult, şi *basilica*, locaş de cult care s-a păstrat cu numele lui

(*biserică*) numai la Români în limba comună și vie, pentru că la celelalte popoare romanice a intrat în uz *ecclesia*: it. *chiesa*, fr. *église*, sp. *iglesia* etc. Localnicii i-au ascultat, de asemenea, pe *presbiterii* latini și le-au reținut numele în al lor *preot* la nord și *preftu* (arom.) la sud de Dunăre. Au existat deci instituții, texte, misionari, predici vechi și traduceri, până la intrarea în uz a cultului religios în limba slavă și în rit ortodox, după sec. XI. Multe lucruri au pierit, dar s-au descoperit zeci de ruine de vechi locașuri și multe acțiuni pot fi deduse în legătură cu ele. Este aproape cert, de exemplu, că vechile așezări au fost acaparate mai târziu și destinate ritului ortodox (sau, cum se spunea, «grecesc»), ori pe locul lor au luat naștere noi instituții bisericesti orientale, cum este cazul cu mănăstirea din sec. X de la Morisena, actualul Cenad din județul Timiș.

Roma n-a renunțat însă la lupta pentru menținerea sub egida sa a Bisericii Românești, mai ales în urma organizării acesteia după reguli orientale și acceptarea serviciului religios în limba slavă (admisă de papalitate numai pentru Slavi). Un șir de documente arată acest lucru. Într-unul din ele, din 1234, papa Grigore al IX-lea vorbește de «pseudo-episcopii» din statele românești și încearcă să îndrepte și să recâștige terenul, după cum au încercat și alți papi, mai devreme sau mai târziu, același lucru.

Între timp însă, separația Bisericilor a devenit acută, s-a creat o comunitate spirituală sud-est europeană, unde limba slavonă a început să joace și a jucat rolul pe care l-a avut latina în cultura popoarelor apusene. Cărțile liturgice înseși au suferit modificări. Totuși, Români au fost cei dintâi care s-au trezit din acest cosmopolitism, nefiresc în special pentru ei, și au început să spargă îngrădirile canonice, cultivând de timpuriu limba română și apelând la vechi moșteniri textologice românești, care supraviețuiseră și care au lăsat urme indubitabile, ce merită să fie arătate.

3. URME ALE CELOR MAI VECHI TEXTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ, TRADUCERI DIN LATINĂ

Dintr-o dată, chestiunea pare fantezistă sau de simplă senzație, dar corespondența aidoma a unor elemente cu cele din texte latine nu mai lasă nici o îndoială, că relația text latin - epresie românească este o realitate.

În primul rând, trebuie spus că aceste urme vechi se găsesc în textele rotacizante amintite: *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea Voronețiană* și *Codicele voronețian*. Se constată însă că aceste copii târzii conțin forme de limbă românească veche, greoaie (uneori de neînțeles pentru nespecialiști), amestecată cu exprimare evoluată și fluentă, limbă marcată în primul caz de elemente tipic latine, în al doilea de cele slavone. Reiese că vechi traduceri din latină au fost revizuite și «îndreptate» cu textul slavon în față.

Se pune întrebarea: de ce a survenit această operație de colajonare? Pe ce fel de texte și aproximativ când? Este neîndoielnic că, dacă s-au făcut traduceri din limba latină, într-un context de limbă română primitivă, acestea n-au avut loc decât înainte de adoptarea Liturghiei în limba slavonă, și anume într-o perioadă de timp când propagarea creștinismului și serviciul religios se făceau încă pe bază de texte

latine, iar *Psaltirea*, carte cu imnuri de citit și de cântat, destinată maselor, era tradusă pentru ele (ca în cazul multor popoare europene). De ce a trebuit însă mult mai târziu, după introducerea liturghiei slavone, când s-a simțit din nou nevoia limbii române, să se revizuiască vechile traduceri pe baza textului slavonesc și nu s-a procedat la o simplă modelare de limbă, după stadiul evoluării ei?

Pentru că Liturghia bizantino-slavă n-a însemnat numai schimbarea de limbă sacră, ci și schimbări de dogmă și de fond textologic. În serviciul religios oriental au apărut noi texte, ca, de exemplu, *Octoihul* (pe care nu-l are Occidentul). În ce privește *Psaltirea*, pe lângă distribuirea psalmilor în «catismă» și a acestora în «slave», adică «osanale» (cu o anumită destinație rituală), i s-au adăugat acesteia, la începutul ei, șapte psalmi ziși de penitență (pierduți de psaltilorile românești vechi), iar la sfârșit nouă cântece ale lui Moise și alte imnuri, care s-au păstrat întocmai (ceea ce nu s-a observat) în toate cele trei copii românești. Așadar, canonul ortodox impunea nu numai o ajustare lingvistică, ci și una textologică. De aci a rezultat și intervenția noilor traducători cu propriile lor reformulări (în diverse locuri), în care s-a imprimat nu odată și expresia tipic slavonă a textului urmat în paralelă.

Exemplele de urme din latină sunt numeroase și vom cita câteva dintre ele. Mai trebuie spus că atât copiile românești, cât și versiunea veche a *Psaltirei* latine au suferit pe parcurs revizuirii de exprimare, încât corespondențele nu sunt totdeauna perfecte. Dar, din tot amestecul, vechi și nou, structura și expresia latină sunt evidente.

Mai întâi, o frază greoaie din *Psaltirea Scheiană*, care poartă în ea efortul vechi de a traduce din latină (cu un slavonism introdus târziu): «Slăbește-me se răpaosu, ainte pără nu me ducu și *rutes* nu voiu fi» (ps.38, v.14), în transpunere inteligibilă: «lasă-mă să mă odihnesc înainte de a muri, căci *mai mult* nu voi fi». Se observă preponderența termenilor latini în forme primare, conjuncția dublă *ainte* (din ab + ante) și *până*, de asemenea adverbul autohton bizar *rutes* și slavonismul *slăbește-me* (*oslabi mi*), infiltrat probabil ulterior. Oricum, acest fel de limbaj (cu multe alte exemple) nu se apropie de cel din *Scrisoarea lui Neacșu* (1521) și deci nu poate fi vorba nici de traduceri în sec. al XVI-lea, sub influența Reformei.

Iată și un verset, din aceeași copie, dependent de topica latină, păstrat mai limpede: «Impregiuru necurații *imblă*; după *înraltul* tău mulțit-ai fii oamerilor» (ps.11, 9), ceea ce corespunde cu redacția latină: «În circuitu impiii *ambulant*; secundum *altitudinem* tuam multiplicasti filios hominum». Versiunea slavonă are alte nuanțe. Dar poate mai grăitor este următorul verset: «*Cui de blăstemu* rostul lui pliru iaste, de amaru și de hiclesșigu» (ps.9, 28), în formă de înțeles: «A cărui gură este plină de blestem, de amar și de viclenie», cu corespondența latină: «*Cuius maledictione* os plenum est, et amaritudine, et dolo». Se vede clar că structura traducerii vechi este întocmai cu textul latin, înglobând în formă primitivă pronumele relativ de la început (*cui* din *cujus*), reținând pe *rost* pentru *os* (gură), probabil numai un corespondent local al lui *rostrum* latin, cu sensul de «organ de vorbire», de vreme ce s-a păstrat viu în limbă în vb. *a rosti*, apoi *rost* cu alte numeroase sensuri. *Hiclesșig* a fost introdus, desigur, la revizuirea traducerii.

Mai evidentă este luarea verbului *possūm-possē*, tot în *Psaltirea Scheiană*, cu sensul de «a putea», când el avea în latină și sensul de «a avea putere asupra cuiva», «a birui», ca în versetul «*Saepe expugnauerunt me a juventute mea; etenim non*

potuerunt mihi», tradus ad litteram: «De multe ori luptară-se cu mere (mine) de tire-rețele (tinerețele) mele, e (și) însă *nu putură mere*» (ps.128, 2), în loc de «și nu mă învinseră». Dacă traducerea s-ar fi făcut numai după versiunea slavonă, acolo era vb. *prjamošti* «a birui»: «ibo ne prjamogoše mene» (și nu mă biruiră) și s-ar fi tradus deci exact. *Psaltirea Hurmuzaki* are aci just vb. *prevence* dintr-un *previncere*: «însă nu *prevăncură mere*», dar, după cum se vede, tot dintr-o traducere din latină în româna veche. De remarcat și conjuncția *e* din *et* (într-o redacție româno-latină). Dealtfel, conjuncția *e* apare foarte des pentru *și*, între altele: «*E eu-s viarme e nu omu*» (ps.21, 7): «Ego autem sum vermīs et non homo».

La fel, dependența este evidentă între «Doamne între tire tot *desideratul* meu și suspirile (suspinele) mele de tire nu ascunseră-se» și «Domine, ante te omne *desiderium* meum et gemitus a te non absconditus». Redacția slavonă are altă structurare.

Există însă și cazuri când distribuirea versetelor este aceeași în traducerea veche și în textul latin (și numai în ele) ca, de pildă, în ps. 100, în care sfârșitul versetului 3 este, de fapt, începutul versetului 4; pe deasupra, se întâmplă ca tocmai în această structurare veche a versetelor și limba românească să fie în forme greu de înțeles, cu încercarea de demult de a transpune exact originalul:

«3. Nu înrainte pușu între ochii miei lucru leagecălcătoriu; ce fecere *treacere* uriu. Nu lepi-se mie (ce?).

4. înremă hicleană; ce feri-se de mere, reulă, nu cunoscuu», adică:

3. Nu pusei înaintea ochilor mei lucru nelegiuit; pe cei ce făcură *abuz* îi urâi. Nu se lipi de mine

4. inimă vicleană; pe cel care se feri de mine (mă ocoli), pe cel rău nu-l cunoscu.

Și totul este identic, ca structură, cu textul latin într-o *Vulgata* în ordonare veche:

«3. non proponebam ante oculos meos rem injustam; facientes *praevaricationes* odivi. Non adhaesit mihi

4. cor pravum; declinantem a me malignum non cognoscebam».

Afară de cele două texte, nici o altă redacție a *Psaltirii* nu mai are această structurare a celor două versete (nici măcar vreuna din cele apusene), ceea ce nu mai lasă nici-o îndoială asupra dependenței lor. Coresi, care de obicei urmează fidel textul din *Psaltirea Scheiană*, de data aceasta întregește în chip normal cele două versete, în *Psaltirea sa slavo-română* (1577), ca și textul său slavon, pe care îl și reproduce.

Alte exemple și considerații vor arăta că scrisul în limba română a apărut înainte de a se adopta scrisul în limba slavă, după care mai târziu s-a trecut din nou și din vreme la scrisul în limba română, într-un mediu slavon inapt pentru masa mare a poporului român.

4. DATE FINALE ȘI CONSIDERAȚII DESPRE SCRISUL PRIMORDIAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Dacă scrisul în limba română precede pe cel în limba slavonă și dacă mai târziu s-a făcut revizuirea traducerilor vechi din latină pe baza textelor slavonești, atunci în

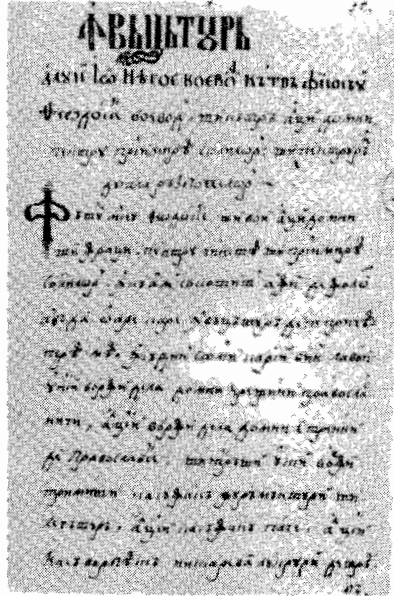
textele în limba română păstrate în copie trebuie să existe și urme livrești, neviabile, de limbă slavă. Într-adevăr ele sunt numeroase. Nu este vorba de cele intrate frecvent și viabil în serviciul religios - *blagoslovenie, spăsenie, milostenie, a se ispovedi* etc. -, ci de cele reținute în exprimare în chip artificial, precum: *hrăborie* - luptă, *a ostâmpi* - a se depărat, *a postâmpi* - a se apropia, *a sledi* - a urmări, *a se stidi* - a se rușina, *a se ucloni* - a se abate, *a upuvăi* - a nădăjdui etc.

Dar de remarcat este faptul că în textele care ne-au parvenit, adeseori, o parte din frază ține de textul latin, cealaltă are imixtiuni dintr-un text slavonesc. Un exemplu elocvent, între multe altele, este scos tot din *Psaltirea Scheiană*, care este un «text de aur» (ca și celelalte), prin posibilitatea pe care o dă de a investiga trecutul scrisului românesc: «Și semărară *agre*, și răsădiră *vini*, și feceră *plodu* de viață» (ps.106, v.37), verset care corespunde în structură și exprimare generală celui latinesc: «Et seminaverunt *agros*, et plantaverunt *vineas*, et fecerunt fructum *nativitatis*». Numai pentru ultimele două cuvinte s-a introdus din textul slavon «*plod* žiteni» (rodul vieții) sub forma «*plodu* de viață», care traduce bine metafora «fructum *nativitatis*», evitată (!) neîndemânic de majoritatea traducerilor în limbi naționale, vechi și noi, și transpusă simplu prin «rod» sau «roade bogate». Un singur cuvânt, *plod*, duce la versiunea slavonă; celelalte: *agru* (ogor), foarte rar și *vinea* (vii), presupun o traducere într-o română primară. *Plod* (în limbile slave, frecvent în psaltiri) a intrat și în limba română vie, cu multe înțelesuri, între ele «copil mic» (se aude și *pliod*), precum și «embrion». S-a menținut și în vb. *a plodi* «a naște mulți copii» sau «pui de animale».

Despre aceeași suprapunere de traduceri (implicit de texte) ne încredințează multe alte secvențe textuale, între care, de pildă, una dintr-un foarte frumos psalm: «În ce chip *desiră* (dorește) cerbul la izvoarele apelor, așa *jeluiaste* sufletul meu către tire, Zeu» (ps. 41, 3), cu paralela latină: «quodem admodum *desiderat* cervus ad fontes aquarum, ita *desiderat* anima mea ad te, Deus».

Se poate vedea că, de fiecare dată, există anumite cuvinte care fixează izvoarele originale. Aci sunt *deșiră* (în psaltire apare și *deșideră*, mai normal) care, ca formă de scris arhaic, trimite de la sine la versiunea latină, și *jeluiaste* (care s-a substituit târziu celui de al doilea *desiderat*), venind din textul slavon: «sice *želeat* dușa moa», fără ca noul traducător sau prelucrător să-și dea seama că forma slavă provenea dintr-un vb. care însemna «a dori» (želati), pe când rom. *a jelui* deriva din *žalovati*, cu alt sens. Și așa versetul suna însă frumos, în nota de lamentare a vechiului psalmist. Interesant de comentat este termenul *Zeu*, care nu mai poate fi socotit azi - nu-l mai putem socoti noi - ca o derivație din *Deus*, ci ca un cuvânt autohton, paralel pe linie indoeuropeană la termenul latin, de vreme ce s-a descifrat recent inscripția dacică (cu semne speciale) «Aris, nao Zeu» (Aris, Zeul nostru). Termenul a fost luat deci din limba veche a localnicilor și folosit pentru ei. Numai psalmul în chestiune (41) îl folosește de 10 ori, o singură dată apare *Domnul* și o dată *Dumnezeu*. Însuși acest fapt dovedește originile vechi ale traducerii.

Dăm acum un exemplu din *Codicele Voronețian*: «Și scoase întru pustie patru mie *bărbați sicarei*»,³ unde *sicarei* înseamnă «ucigaș» și nu este decât transpunerea veche și neviabilă a termenului latin *sicarius* din propoziția: «et eduxisti quattuor millia *virorum sicariorum*» (*Actus.Apost.*, XXI, 39). *Ucigaș* a existat de la început

în limbă, cu un g în rădăcina cuvântului, corespunzător lui d din lat. *occidere*, cu care s-a întâlnit și s-a asimilat, păstrat totuși în multe forme: *ucig*, *ucigă-l toaca*, *ucigător* etc. Deși vechi, deci, s-a folosit direct lat. *sicarius*, care trădează izvorul și traducerea din latină. În nici-un caz nu putea să provină dintr-un text slavon sau din limba română vie (nici nu există înregistrat în dicționarele de limbă veche, intervenind în text o singură dată).

Lăsând la o parte multe alte probe de traducere din latină, s-ar putea ivi anumite întrebări: nu cumva traducerile s-au făcut din latină, dar târziu, în secolul al XVI-lea, de când datează copiile descoperite, și anume sub influența Reformei, care, firește, poseda texte latinești, sau sub o altă influență apuseană, dispunând de aceleași texte? Atunci n-ar exista nici un temei pentru împingerea traducerilor într-un trecut prea îndepărtat.

În primul rând însă, așa cum am semnalat, există structuri și forme de limbă română scrisă, care, cu oricâte înnoiri intervenite între timp, sunt prea rudimentare pentru stagiul limbii române din secolul al XVI-lea. Din acest punct de vedere, examenul ar putea continua. Dar, admitând posibilitatea întrebuițării versiunii latine într-o epocă târzie, trebuie să spunem că, dacă unii termeni latini, care «înșurubează» textul românesc de cel latin, se află în *Vulgata*, intrată în uz din secolul al XIII-lea, precum *agros*, *desiderat*, *sicarius* etc., alții, în schimb, nu apar în această redacție înnoită a *Bibliei* (inclusiv a *Psaltirii*) și deci nu puteau fi folosiți decât dintr-un text mai vechi în limba română.

Proveniența, forma și raritatea lor țin vizibil de o primă epocă a limbii române în plină dezvoltare și de o veche transpunere a *Psaltirii* în limba română, termeni cu

tradiție și întrebuițare numai în vechile texte religioase: *mesereare*, *părătare*, *păraț*, *încindre*, *gintu*, *vence*, *prevence* etc. Asemenea termeni de origine latină au alți corespondenți în *Vulgata*. În plus, limba română este singura limbă romanică cu formații substantivale de la infinitivele latine (moștenire transmisă apoi oricărui infinitiv lung din limba română, inclusiv neologismelor). Așa se explică apariția unor *mesereare* (*miserere*), *pănătare* (*poenitare*), *încindre* (*incendere*) etc. Textul latin conține, de exemplu, pe *miserere*, dar numai în forme verbale, mai ales în invocația: «*Miserere mei, Deus...*» (Ai milă de mine, Dumnezeu...).

Dacă cineva ar invoca numai rotacismul (*pănătare* - *părătare* etc.) ca fenomen târziu în limba română, i se poate răspunde că filologii clasici au arătat existența lui chiar în sânul limbii latine (sau cel mult se datorește copiilor). Ar putea să inducă în eroare și formele de exprimare și lexic evolute, dar acestea au survenit ulterior, acolo unde textul primordial românesc era inteligibil, căci unde era prea greoi a rămas cu pecetea veche până în copiile ultime. Textul slavon nu era nici el clar peste tot, iar cărturarul român nu stăpânea bine slavona, căci nu o dată confundă cuvintele, de pildă pe *kolo* (roată) cu *kol* (par) sau *krāv* (sânge) cu *kriv* (strâmb), scrisul de mână provocând și el probabil încurcături.

Așadar, s-au făcut traduceri de texte religioase în limba română veche (mai ales *Psaltirea*) până la întrebuițarea Liturghiei bizantino-slave. Lucrul acesta nu era oprit. Dimpotrivă. Wulfila a tradus o parte din *Biblie* în gotică, pentru creștinarea Goșilor în secolul al IV-lea. Decretarea păstrării textelor canonice numai în limbi sacre s-a impus târziu, când au început să se înmulțească textele apocrife. Traducerile vechi moștenite și conservate probabil în locașuri de tradiție religioasă au fost refolosite apoi, după secole, pentru noi traduceri în spirit ortodox, pe bază de texte bizantino-slave. Se pare că nu întâmplător criptograma *Psaltirii Scheiene* (copiată desigur mecanic) este înserată la sfârșitul psalmilor propriu-ziși și înaintea cântecelor lui Moise, după cum am arătat mai sus, în ritualul bizantino-slav.

Retraducerile în limba română au putut fi efectuate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, când se întetesc tendințele de câștigare sau recâștigare a Românilor, ca romanici, la sânul Romei (există în acest timp un interesant complex istorico-cultural). Pentru acest moment concură și copia *Legendei Duminicii* din *Manuscrisul de la Ieud*, care poartă pentru textul slavon data de 6000, adică 492, când ar fi căzut din cer la Ierusalim scrisoarea cu legenda, iar pentru textul românesc al traducerii data 6900, adică 1392.⁴

Dacă lucrurile stau așa cum le-am arătat până acum, atunci scrisul în limba română, cu rădăcini în epoca dinainte de a se scrie în slavonă și cu reluări în plin slavonism cultural, este unul din cele mai vechi scrisuri în limbi naționale nu numai la popoarele din Sud-Estul european, ci și din alte țări ale Europei.

NOTE

1. Vezi «Revista de istorie și teorie literară», 1981, nr. 2, p. 151.
2. Vezi recent tezaurul în obiecte de aur de la Hinova-Mehediți.
3. *Codicele Voronețian*, ediție de Mariana Costinescu, p. 264.
4. Vezi mai recent articolul nostru *Mândria de neam și de cartea lui veche*, în «Contemporanul», 22 mai 1987.

Va urma

LA CIVILTÀ DEI TRACI: TRADIZIONI CLASSICHE - RICERCHE MODERNE

di Prof. COSTANTINO DRAGAN

Il tema che abbiamo prescelto per questo V Symposium di Tracologia, organizzato in questa occasione dal C.E.S.T. - Centro Europeo Studi Traci, istituitosi come entità autonoma della Fondazione Europea Dragan, è ancora una volta quello di base, vale a dire lo studio approfondito di questa civiltà, un po' messa da parte, se non dimenticata, malgrado che essa si trovi, sin dai suoi inizi, alle origini della cultura greca e romana, a partire dal primo millennio a.C. Ma la storia e la civiltà europee sono nate ben prima e l'interesse degli specialisti si concentra ormai verso i millenni precedenti, poiché lo stesso nome di «Greci-Elleni» non esisteva in precedenza e non si è imposto facilmente sul territorio continentale e sulle isole se non con grandi difficoltà e soltanto agli inizi del primo millennio o del IX secolo a.C., come afferma Tucidide nelle prime pagine della *Guerra del Peloponneso*.

Parlando di «Civiltà dei Traci» va tenuto conto non soltanto della sua evoluzione e delle reciproche influenze, ma anche, talora, del mescolarsi e dell'apparire, sotto nuove forme o sotto differenti nomi. Ma gli elementi caratteristici sono sempre là per ricordarli, se non sono nominati, o per metterli nella giusta luce, se sono dimenticati, o trascurati, o relegati, più o meno intenzionalmente, in un impeto di esclusivismo nazionale. Le pietre parlano ed anche i tesori, quando tornano alla luce, anche se, nel frattempo, il clima è mutato in una determinata regione, e la storia con esso (...). Pertanto la storia delle civiltà è strettamente legata al clima, che determina la flora e la fauna, cioè l'ambiente in cui vivono l'uomo ed i popoli. Il clima è in evoluzione permanente, sia per grandi periodi, come le glaciazioni, sia per piccoli periodi interglaciali durante i quali vi sono dei mutamenti di minor durata.

Vent'anni fa il prof. Rhys Carpenter dell'Università di Cambridge, archeologo di grande fama, si preoccupava della frattura storica nella Grecia antica, fra il XIV e il XII secolo a.C., all'epoca proprio della venuta dei Dori in Attica e in particolare nel Peloponneso,

dove si era verificato un «vuoto di popolazione per abbandono in massa» a causa del cambiamento di clima, secondo Carpenter, poichè la terra era divenuta arida e desertica.

La spiegazione che egli ne dà si basa sul «costante soffiare dell'aliseo», senza effetti sugli oceani, ma che determina l'inaridimento di una zona che si estendeva per mille seicento chilometri, trasformando terre fertili in deserti. Questa zona copre il Mediterraneo e si allarga, secondo le stagioni, verso nord e verso sud, coprendo durante l'estate l'Egeo, Creta e Cipro. Le conseguenze: migrazioni e spopolamento delle regioni, che, da sviluppate e civilizzate, cadono nell'abbandono. Col tempo, quando il clima mutò nuovamente, la popolazione ritornò, o piuttosto la regione venne invasa da genti differenti. In questo modo Carpenter spiega anche un'altra «frattura storica» fra il VII e l'VIII secolo, mancante di monumenti e cultura.

Eppure, curiosamente, alcuni storici, malgrado l'evidenza dell'esistenza di una connessione fra il clima e la storia, non rilevano il manifestarsi di una «periodicità» e, conseguentemente, la sua relazione con i corpi celesti (...).

La civiltà tracia esiste dall'epoca di bronzo, e ancor prima sin dal Neolitico, estesa su di una vasta zona, che ha come centro il Danubio, fiume che fu la culla delle civiltà europee: le due grandi civiltà celta (estesa a ovest e a nord, meno sviluppata) e tracia (più estesa, coprendo l'intero Mediterraneo e le sue quattro penisole: Haemus, Anatolia, Italia ed Iberia).

Se il ruolo dei grandi fiumi nella storia dei popoli è stato formulato, come ipotesi di lavoro, dall'eminente archeologo Vere Gordon Childe nel suo libro *The Danube in Prehistory*, nel 1929, le ricerche moderne hanno mostrato e dimostrato ampiamente la giustezza ed il realismo di questa tesi. La visione classica che limita la storia e le civiltà europee al primo millennio a.C. è ormai del tutto superata.

E' il caso di riflettere, ancora una volta, sulle parole di Erodoto, là dove afferma che «i Traci sono il popolo più numeroso e più esteso del mondo, secondo soltanto agli Indiani». Questo spiega come i Traci abbiano potuto popolare il Mediterraneo e le sue quattro penisole, con centinaia di tribù dai nomi diversi, secondo la regione abitata. Anche nella storia classica essi sono presenti, ma sotto i nomi di Greci, Macedoni, Geti, Odrisi o Romani, tutti membri della grande famiglia tracia (...).

Come molte altre civiltà del passato, anche quella dei Traci aveva la caratteristica di essere ad uno stadio di oralità, benchè nella città-fortezza della Transilvania sia documentata una sorta di scrittura, di un migliaio di anni precedente quella sumera (...), che potrà essere oggetto di proficui studi (...). Coloro che hanno avuto cura di raccogliere i dati e le tradizioni relativi alla storia e alla civiltà tracia sono i Greci, a partire da Omero, seguito da Erodoto di Alicarnasso

in Caria, e in seguito da tutti gli scrittori della vasta letteratura ellenica. Questa fonte di informazioni non è ancora sufficientemente impiegata in vista di uno studio dettagliato della civiltà dei Traci nel suo complesso.

L'obbiettivo del nostro Centro Europeo di Studi Traci è quello di invitare ed aiutare gli uomini di scienza a cooperare e ad estendere i loro studi all'intera famiglia dei Traci. Gli studiosi dell'Odrysia, l'attuale Bulgaria, hanno esteso i loro interessi in ambito linguistico anche agli Etruschi e agli Ittiti (come ha fatto l'accademico Vladimir Georgiev), e ciò costituisce un buon esempio. La stessa cosa dovrà avvenire anche negli altri campi, come la numismatica, che può mettere in rilievo le interrelazioni politiche e commerciali (...). Bisogna riconoscere che i più attivi si sono dimostrati gli archeologi: così la loro scienza si avvia a diventare «magistra historiae».

Che dire delle *tradizioni classiche* in materia? Anzitutto va ricordato che la civiltà tracia è stata tenuta pressoché nascosta, sulla scorta dell'erronea interpretazione della parola greca «barbaro», senza tener conto che essa significa in realtà «chi è fuori dalla Grecia» (...).

Più si torna indietro e più gli scrittori non mostrano di fare alcuna discriminazione fra Elleni e Traci, e si mantiene, invece, un legame e un'interpenetrazione con le genti del Danubio, dove era il cimitero degli eroi, come Achille e sua madre Letona, e con i paesi di Iperborio, ricco e felice... Quasi ogni scrittore greco ha composto un'opera in cui appaiono un re tracio o un personaggio «europeo» (fuori dalla Grecia) del passato (...). Secondo la tradizione classica, i Traci ebbero una predilezione per la spiritualità e la vita iniziatica, esoterica, una religione che tendeva a perpetuare la vita dopo la morte.

In questo ambito di studi il più grande maestro è stato Mircea Eliade (...). Le grandi divinità greco-romane provengono dal nord, dal paese dei Traci: Apollo divenuto Febo presso gli Elleni, Marte-Ares, Mercurio, Benndis-Artemide-Diana e Dioniso-Bacco. In seguito, nella religione monoteista, Zalmoxis è divenuto dio unico, in origine *uomo, re e dio* dei Daci, a nord del Danubio, e al sud Sabatius, entrato nella Messa cristiana sotto il nome di Sabaoth (...). I grandi santuari elleni e gli oracoli si trovavano proprio dove erano quelli dei Traci, come a Delfi, Dodone, Samotracia (è il nome stesso a indicarlo) e nelle stesse zone vi sono ancora i discendenti di questi, con nomi moderni. I Pelasgo-Traci sono stati all'origine della civiltà europea, e il territorio assunse il nome di Europa, sinonimo di quelli, in seguito esteso a tutto il continente. Tutta la tradizione parla in questo senso.

Le arti nell'antichità ebbero inizio con Orfeo, Lonos, Musaios, personaggi riconosciuti come Pelasgo-Traci. La leggenda su di loro è basata sulla storia ed è giunta sino ai nostri tempi (...). La scienza,

come la medicina, era ben sviluppata, come scrive Platone: «i medici traci sono superiori a quelli greci perchè curano in primo luogo il tutto, o meglio l'anima (il sistema nervoso) e poi le parti e le malattie specifiche, seguendo il loro maestro Zalmoxis che fu «uomo, re e dio». Ricchissima era la farmacologia e assai conosciuta nei tempi antichi, se anche il celebre Ippocrate si recò a studiare a nord del Danubio. L'astronomia e la matematica erano coltivate ancora al tempo di Iordanes, che riferisce con ammirazione della passione dei Geti per le scienze.

E passiamo alle *ricerche moderne*. Lo scopo di questo simposio è anzitutto quello di presentare e discutere le interpretazioni delle scoperte archeologiche nel mondo, relative alla civiltà tracia, della quale ogni giorno vengono alla luce reperti e tesori di grande valore, che testimoniano dell'unità di questo mondo, nel passato come nel presente.

Riferendomi soltanto alla Romania, citerò i tesori di Cugir di cui ha scritto I.H. Crişan; di Huisova con i suoi ori; di Buneşti, di Râmnicu-Vâlcea, e le tavolette di Tărtăria, scoperte da Nicolae Vlăsa, scomparso tempo fa. Altri specialisti si occupano ora di queste tavolette fornendone più ampie presentazioni e ponendole in relazione con le recenti scoperte fatte in Odrysia-Bulgaria, a conferma dell'esistenza della scrittura nel bacino del Danubio, mille anni prima di quella dei Sumeri. Ciò prova che la civiltà tracia è assai antica e non si può dubitare dell'esattezza del «carbon 14». Gli studi dovranno essere realizzati in comune dagli specialisti dei vari paesi (...).

Dalla numismatica ci attendiamo molte informazioni, soprattutto per poter stabilire i nomi dei re e dei condottieri delle diverse regioni della vasta area tracia, meglio noti in Odrysia e meno in Dacia e nelle altre zone. Ma le ricerche continuano e avranno grande valore per gli storici.

La linguistica e la glottologia sono, entrambe, scienze che offrono notevoli possibilità di studiare i legami fra i diversi «dialetti» della lingua tracia, della quale ancora non si sa con chiarezza se sia stata l'idioma latino popolare, in tutta la zona, così estesa, del continente e del Mediterraneo fino ai paesi baltici e alla Lituania (Latinie?), o piuttosto sia stata la lingua che si pretende unica del grande popolo euro-indiano (...).

Concludo ricordando le parole dell'eminente archeologo rumeno Vasile Pârvan: «la civiltà originale tracia non è stata meno brillante delle altre grandi civiltà dell'antichità, compresa quella greca dei Micenei e dei Dori», scesi dal nord, dalla grande famiglia tracia, un fatto del tutto normale a quest'epoca.

COLINDELE DE TIP ROMAN

de PETRU CARAMAN

Colindele, în forma sau măcar în spiritul în care se prezintă azi la tipul urmărit de noi, nu-s deloc o creațiune a Romei. Romanii au dat tradiția colindatului și numele colindelor, dar, deși în datina romană găsim în germene originea colindelor de azi, totuși diferența dintre colindatul actual și cel roman e foarte mare; așa de mare, că poate de n-ar fi fost numele colindelor de azi, care să ne arate ca și cu degetul originea lor, datinile de la sărbătoarea Calendelor, cu mult mai grea ar fi fost orientarea și greu i-ar fi venit cuiva în minte că ar fi posibilă vreo legătură între datinile romane și colindatul timpurilor noastre din sudul și estul Europei.

Cum va fi fost însă datina colindatului la Romani în chip direct nu știm, texte de colinde romane ne lipsesc cu totul. Știm numai atât, după cele relatate de diferiți scriitori romani, că unele din caracterele specifice ale Calendelor lui ianuar și ale Saturnaliilor sunt, pe de o parte, urări de fericire și prosperitate, ce-și adresau oamenii unii altora, precum și cele ale colindătorilor care umblau din casă în casă, iar pe de altă parte tradiția de a se împărți daruri de tot felul. Cercetând colindele tipului ucrainean-român-bulgar urmărit de noi, găsim aceste elemente foarte evidente și caracteristice finalurilor lor, care se reduc la urări, foarte adesea asociate și cu motivul cererii de daruri. La capitolul respectiv am reliefat deosebirea fundamentală între cuprinsul colindatului propriu-zis și finalul lui, aproape prăpastia între ele, de aici slaba legătură între unul și altul. Am mai observat totodată că aceste finaluri sunt formule stereotipe, care, în interiorul aceleiași specii de colinde sau chiar și de la o specie la alta, trec cu cea mai mare libertate, adaptându-se fără schimbări sau în tot cazul cu foarte mici modificări. Aceste finaluri însă, prin caracterul lor deosebit de colindul propriu-zis - de care însuși poporul e conștient - mărturisesc diferența de origine a acestor două părți ale colindatului de tipul bulgar-român-ucrainean, iar prin caracterul lor de formulă dovedesc o vechime respectabilă. De aceea socotim că în aceste finaluri-formule trebuie căutată, dacă nu însăși originea colindelor, cel puțin calea către ea.

Am văzut că aceste finaluri de colind, deși variază după specia colindului final pentru colindele *de gospodar*, *de gospodină*, *de flăcău*, *fată...*, cuprinzând urări pentru îndeplinirea idealului corespunzător persoanei colindate, totuși au și elemente comune: urările de sănătate, fericire etc. Apoi, în afară de finalurile colindelor, urările apar și independente, fie în versuri, fie în proză ritmată, și în alte momente ale datinei. La venirea colindătorilor, înainte de începerea colindării, la intrarea în casă, la primirea darurilor, asociate aici cu motivul mulțumirii, apoi când își iau rămas bun de la gazde...

Am spune, atmosfera care învăluie întreaga datină o formează urările care se leagă de fiecare din momentele ei. Aceste urări însă, în genere, afară de cea a colacului, se prezintă sub forma cea mai obișnuită și mai simplă, forma directă:

...Dai je ti Boje v poli urojai !...

...Să fii gazdă sănătoasă]...etc.

Am relevat însă, la capitolul despre colindatul copiilor la Slavi și Români, că în colindele acestora apare exclusiv urarea directă. Pe de altă parte, examinând colindele popoarelor din apusul Europei, Germani, Italiani, Francezi etc., aflăm aici predominând pretutindeni urarea directă, nu numai în colindele profane, ci și în cele pur religioase. În acestea din urmă ea s-a păstrat cu totul sfioasă în final. De exemplu, la Germani, după ce cântarea colindului ne tratează un subiect în legătură cu nașterea lui Christos, colindătorii sfârșesc cu urări ca acestea:

Noi vă urăm la toți un an nou fericit

Și ce vă urăm să fie îndeplinit,

Oamenii vă urează noroc și belșug, pacea cu voi să fie

Și după astă viață, a cerului împărăție.

Prin urmare, urarea directă fiind caracteristică la colindele copiilor la Români și Slavi și totodată comună și colindelor popoarelor din apusul Europei, deducem că tipul primitiv de colind a fost format din urări directe. Acest tip, păstrat până azi fidel, pare-se, în colindele copiilor, în cele ale colindătorilor în vârstă de tipul ucrainean-român-bulgar s-a pietrificat în formule, însă nu e mai puțin același. În adevăr, o confirmare a acestei ipoteze ne aduce și cel mai vechi text de colind cunoscut până acum, cel comunicat de Du Cange, care-l dă ca fiind scris după un manuscris din secolul al XIII-lea, din Roma; iată cum sună:

Gaudium et laetitia/ Sit in hoc dono!/
Tot filii, tot porcelli, tot agni!...

Precum vedem, acest fragment de colind vechi e o simplă urare directă, care se referă pe de o parte la fericirea gazdelor, iar pe de alta la înmulțirea vitelor. Însă colindele copiilor la Slavi și Români nu numai că și ele cuprind urări de același tip, dar la Români, de exemplu, aflăm unele care reproduc aproape exact colindul din Du Cange, parcă ar fi traducere:

Atâția mei,/ Atâția viței,/ Atâția purcei,/ Atâția boi,/ Atâtea oi/
Atâtea vaci/ Atâția turmaci,/ Atâtea bghiolițe,/ Atâtea cârlănițe!

Numim dar tipul acesta de colind tipul roman și-l socotim a fi prima treaptă din evoluția colindelor. Astfel se adeverește, și cu prilejul acesta, cunoscutul fenomen în folclorică, al trecerii exclusive asupra copiilor a unei datine care e pe cale de dispariție sau care se transformă cu totul, aceștia continuând-o mai departe în formele ei vechi.

Prin urmare, stabilind primul tip de colind, *tipul roman*, aflăm totodată originea colindelor în urări.

Stihurile de descălecatul țării ale cronicarului Miron Costin în lumina istoriei daco-romane

de Prof. Dr. ANTON MOISIN

Acum mai bine de trei secole, în 1677, Miron Costin își termina principala sa operă, la care lucrase doi ani,¹ intitulată *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* (cu continuarea titlului «*de unde este părăsit de Ureche vornicul de Țara de Gios, scos de Miron Costin vornicul de Țara de Gios, în oraș în Iași, în anul de la zidirea lumii 7183, iară de la nașterea Mântuitorului lumii lui Isus Hristos 1675, meseța iul, 6 dni*» - adică 6 iulie 1675). La introducerea cronicii, intitulată «Predoslovie, adică voroava către cititoriul», cronicarul moldovean a anexat aceste *Stihuri de descălecatul Țării*:

«Neamul Țării Moldovei de unde se trăgănează ?

Din țările Râmului, tot omul se creadză.

Traian întâi, împăratul, supuind pe Dahi,

Dragoș apoi în Moldoveni premenind pre Vlahi.

Martor este Troianul, șanțul în țara noastră

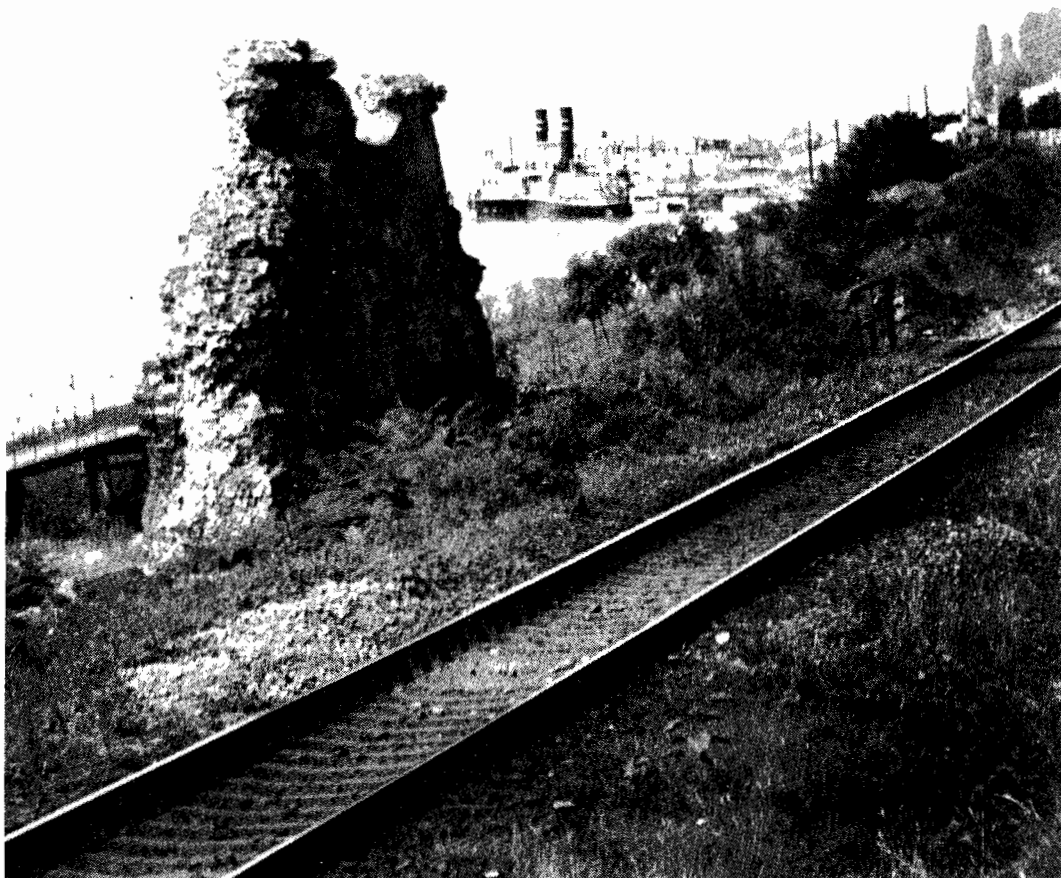
Și Turnul Săverinul, Munteni, în țara voastră».²

Miron Costin vorbește despre două «descălecaturi» ale Moldovei: «descălecatul ei cel dintâi, carele au fost de Traian împăratul» și «de la Dragoș Vodă, din descălecatul țării cel al doile».³ Cu două pagini înainte el include în prima «descălecare» și Țara Românească: «descălecatul cel dintâi a țării noastre și Țării Muntenești».⁴ Mai mult, aduce de mărturie în această privință pe Bonfini Antonio (istoric italian care a scris în secolul al XV-lea *Historia Pannonica*), Dio Cassius (istoric grec din secolele II-III, autor al *Istoriei Romei*), Laurentius Toppletinus de Medgyes (Mediaș) (istoric din secolul al XVII-lea, cunoscut cu lucrarea *Origines et occasus Transsylvanorum*), Martin Cromer (cronicar polon din secolul al XVI-lea, care a scris *Polonia*), Ian Dlugosz (alt cronicar polon, din secolul al XV-lea, autor al *Istoriei Poloniei*), Jan Strjkowski (cronicar polon din secolul al XV-lea, autor al lucrării *Chronica gestorum in Europa singulariorum - Cronica faptelor mai deosebite din Europa*), Joachim Bilski (istoric polon din secolul al XVI-lea, care a scris *Cronica Polska*) și Martin Pazkowski (istoric polon din secolul al XVIII-lea).⁵

În sfârșit, stihurile amintite sunt urmate de unele explicații date de Axinte Uricariul.⁶ Se arată că: «Dahii și Dachii tot una sunt» și că: «Moldovenii mainte (mai înainte - n.n.) de Dragoș Vodă se chema(u) Vlahi sau Rumâni, de la Râm. Turnul Săverinului este în Țara Muntenească, unde au

fost și pod de piatră peste Dunăre, de Traian împăratul făcut, atunce când au descălecat aceste două țări cu Râmleții». ⁷

Prin «descălecare» trebuie înțeles în principal un act politic și doar în secundar, uneori nici atât, un act etnic. Astfel, legendara «descălecare» a lui Negru Vodă în Muntenia, venind din Țara Făgărașului, nu a avut nici-o semnificație etnică, deoarece n-a fost altceva decât o așezare a unor Români printre alți Români; în schimb a avut semnificație politică, de facilitare a formării statului muntean. În nici-un caz nu i se poate atribui «descălecării» sensul de ocupare a unei zone pustii. Că este așa o dovedește faptul că Miron Costin vorbește despre «descălecarea» lui Traian; or, se știe foarte bine că Traian nu a venit într-o țară pustie, ci într-o Dacie dens populată, pe care nu a reușit să o supună decât după patru ani de războaie. Ca atare, nici «descălecarea a doua» din Moldova, a lui Dragoș, nu poate fi înțeleasă ca o descindere a unor Români maramureșeni într-un teritoriu pustiu. Deci, interpretarea corectă a celor două «descălecări» este următoarea:

Ruinele podului lui Apollodor din Damasc de la Drobeta - Turnu Severin

- «descălecarea» lui Traian are două sensuri: aducerea de coloniști romani în mijlocul Dacilor înfrânți și întemeierea unei noi organizări politice (provincia romană Dacia);

- «descălecarea» lui Dragoș are un singur sens: întemeierea unei noi organizări politice (Marca Moldovei, ca nucleu al viitorului stat).

«Stihurile» lui Miron Costin și explicațiile lui Axinte Uricariul dovedesc o percepere corectă a adevărului istoric, în linii mari, cu mult înainte ca Sulzer, Eder, Engel și Roesler să încerce a-l măslui. Iată ceea ce se desprinde la o analiză mai atentă a «stihurilor»:

1. Dacii nu au fost exterminați sau mutați la sudul Dunării, ci numai supuși.

2. Deci, strămoșii Românilor sunt deopotrivă Dacii și Romanii.

3. Toți Români din cele trei Țări Române au o rădăcină etnică la Roma. Aceasta se vede din următoarele:

- a. Miron Costin precizează că neamul Țării Moldovei se trage de la «Râm» (Roma), fără a nega rădăcina dacică.

- b. Se adresează Muntenilor, amintindu-le de dovada nescrisă a podului lui Apollodor de la Turnu Severin, ca mărturie că și ei își au o rădăcină la Roma.

- c. Implicit arată că și Transilvănenii au aceeași obârșie, deoarece Dragoș a venit din nordul Transilvaniei «premenind pe Vlahi», deci el însuși și ai săi fiind Vlahi (adică «Rumâni, de la Râm», cum precizează Axinte Uricariul), ca și, evident, ceilalți Români transilvăneni.

4. Dacii, Vlahi și Români sunt un singur popor sub trei denumiri.

5. Termenul de *român* vine de la *Roma*.

Pe scurt, în șase stihuri se concentrează istoria unui neam întreg. Originea daco-romană a poporului român și continuitatea sa neîntreruptă în actualul teritoriu este expusă simplu, fără multe cuvinte, dar cu acea sobrietate și forță de convingere care a tăinuit dintotdeauna întru sine inegalabilul farmec al adevărului.

NOTE

1. Emil Boldan, *Prefață la Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin, Ed. Tineretului, București, 1956, p. 11.

2. Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. Tineretului, București, 1956, p. 30.

3. *Idem*, *Predoslovie*, in *op.cit.*, p. 29.

4. *Idem*, *Letopisețul...*, p. 27.

5. *Ibidem*, pp. 27-28 și notele 1 - 9.

6. Ediția Boldan a Cronicii lui Miron Costin se întemeiază pe *Manuscrisul 2601* al Academiei Române, copiat de conicarul Axinte Uricariul, probabil pentru biblioteca domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat.

7. Miron Costin, *Stihuri de descălecatul Țării* în *op.cit.*, p. 30.

Romanizare și romanitate

de Prof. ION TOPOLOG

Dacă noi înșine avem conștiința și mândria îndreptățită și echilibrată a apartenenței la un popor care se constituie într-un tot unitar cu spațiul și cu timpul său și dacă nu ne închidem într-un oportunism optuz, trebuie să conchidem că ceea ce face ca istoric pe meridianele europene Iosif Constantin Drăgan este admirabil și exemplar. *Mileniul imperial al Daciei* (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986) este o carte demonstrativă în care *romanitate* înseamnă *occident*, iar celelalte, toate câte au venit, câte vin, înseamnă *orient*. Între acestea, *europenizarea traco-dacorumână*, europenizare însemnând romanitate. Că ideea e mai veche sau mai nouă - Vasile Pârvan a lansat-o în toată cuprinderea ei, dar și I.M. Marinescu, de exemplu, în *Străini vestiți în luptele din Roma veche* (vezi finalul) - n-are nici-o importanță s-o spunem, fiindcă ea există ca fapt de conștiință și dintotdeauna la poporul nostru, romanitate însemnând europenizare occidentală, fără distrugerea etniilor, oricât de dinamică și aparent totală era romanizarea provinciilor cuce-rite.

Evident - și J.C. Drăgan distinge exact - cei doi termeni nu se suprapun, *romanizarea* fiind instrumentul, calea *romanității*. Dacă romanizarea constă în lupte, administrație, justiție, drumuri și poduri (specifice unui popor în marș continuu), construcții și așa mai departe, romanitatea este o permanență, un spirit, un destin, un univers care iradiază

permanent din Europa în lumea întreagă, ca o *matrice* din care se nasc sau de la care pornesc noi și noi civilizații, sau spre care se îndreaptă forme noi de civilizație spre a învăța de la civilizația occidentală, chiar și când vrea s-o concureze (fenomenele recente de natura aceasta sunt concludente).

Problema însă se poate pune și invers - cum s-a pus și în antichitate, chiar în perioada de vârf a afirmării romanizării -, adică în presiunea ce o exercită Orientul asupra Occidentului. E vorba de o tendință de a cuceri unul pe celălalt? Este aceasta o realitate istorică? Dacă da, pe ce căi s-a manifestat și se manifestă? În cartea în discuție, J.C. Drăgan - ca un adevărat spirit european - ține problema aceasta în subtext. Îi va da curs într-o altă sinteză? Probabil că da, fiindcă îi oferă un fir director, ca și *ideea imperială*, care asigură noii cărți atâta unitate.

Romanitatea n-a desființat etniile, nu s-a amestecat, de pildă în religiile acestora. Excepție face zona israelito-palestiniană, atât de fierbinte pe vremea lui Hadrian-Vespasian-Titus, ci le-a lăsat să se confrunte cu ceea ce aducea ea, să se toarne apoi într-o *continuitate*.

Că politic și militar, Imperiul Roman a făcut și mari greșeli, mai ales în a doua parte a existenței lui, aceasta este o altă chestiune și, fără îndoială - tot în subtext - ea există în *Mileniul imperial al Daciei*. Dar, mult mai pregnant, se impun alte concepte. Spațiul nu ne permite să ne

ocupăm de toate și deodată. Ne oprim doar la două.

Primul prezintă încercarea lui Traian de a crea un fel de common-wealth roman -cum îi spune istoricul Mihai Gramatopol -, bazat pe interesul populațiilor din părțile extreme ale Imperiului de a beneficia de protecția Romei, apărând-o la rândul lor de atacurile barbarilor mai îndepărtați. Încercarea lui Traian aducea ceva nou în politica imperială și cu mare folos, dar receptivitatea acestor popoare, cu toată chibzuința lui Hadrian în a extinde această politică de atragere pe bază de interese comune, a fost destul de mică și prudentă. Antiromanismul a fost și a rămas ireductibil pe tot parcursul existenței Imperiului Roman. Mai era și gradul slab de istoricizare al unora dintre aceste populații. Excepție face Dacia și tocmai de aceea aici romanitatea traiană a fost mult mai efervescentă. De fapt, se înscria într-o continuitate, mai întâi greacă și apoi romană. Traian a încurajat etniile - arată istoricul Iosif Constantin Drăgan -, dar a evitat provincializarea, autonomia provincială, care va deveni, peste două secole, un factor descentralizator atât de grav, încât împărații aleargă într-una cu armatele spre a face față atâtor răscoale. Abia Aurelian, «omul cu mâna pe spadă», va reuși, cu energia sa, să întroneze o oarecare stabilitate.

Iosif Constantin Drăgan se oprește și comentează judicios omul și momentul, mai ales că vizează tocmai o autonomie ce o întreprinde acest împărat. Autonomia se dădea însă unei provincii - Dacia, care nu se mai desprindea din common-wealth, ci aparținea definitiv romanității. În zona carpato-danubiano-pontică era numai romanitate. Aurelian s-a orientat perfect, ca părintele care lasă copilul să meargă pe picioarele lui, urmărindu-l însă din apropiere. Retragerea aureliană a fost, poate, chiar examenul romanității pe care poporul daco-roman, adică român, l-a trecut cu suc-

ces. Pare a spune tot timpul: *Civis romanus sum*, sigur în etnia lui.

Cel de al doilea concept este cel al tendinței permanente ce a manifestat-o lumea daco-getă și apoi daco-romană de a se *reunifica*, de a-și reface *unitatea* în cercul rotund al Daciei Felix. Se știe că Grecii vedeau în cerc forma geometrică perfectă. Să fi acționat în cazul Daciei niște forțe ancestrale? De unde această permanentă tendință? Căci ce au fost, la urma urmei, necurmatele acțiuni ale Carpilor și în general ale Dacilor liberi? Ce reprezintă, de pildă, incursiunea Carpilor din 271 e.n. în Moesia (respectiv Dobrogea de azi), în timp ce Aurelian era angajat în războiul palmyrean, decât o acțiune de reunificare, de afirmare a tendinței de unificare, de reluare a culurii tomitan pe care-l avuseseră strămoșii? Misterioasă această tendință permanentă, fiindcă ea se manifestă, de fapt, în cadrul romanității. Pe structura aceasta, în cartea recentă, Iosif Constantin Drăgan insistă mult, la aceasta obligându-l încorporarea romanică. Carpii se prezentau ca o lume între răsărit și apus, durabilă, renăscând uneori din propria-i cenușă. Iată ce spunea un profesor matematician, Valeriu Bogdan, cu prilejul aniversării zilei de 24 Ianuarie, ziua Unirii Principatelor: «Ori de câte ori răsfoim un atlas geografic - și n-o facem de puține ori -, privirea ne este atrasă de o parte a planetei asupra căreia ne aplecăm cu emoție, pentru că pe acest disc de pământ hazardul a făcut să locuiască poporul ai cărui fii suntem. Ce forțe miraculoase ale naturii i-au împins pe strămoșii noștri în interiorul acestui cerc deformat de ape? Oare intuiția perfecțiunii geometrice i-a atras în această misterioasă figură al cărei perimetru închide cea mai mare arie și nu se supune ușor împărțirii la diametru și deloc algebrei? Setosul cerc pe care-l locuim n-a fost întotdeauna deformat numai de ape. Întâmplarea făcând ca el să fie plasat la întretăierea liniilor de

forță, dominatoare și aspirante, ale mai multor imperii, fiecare îl voia. Un timp l-au împărțit în trei. Dar cu ochii pe ceasul istoriei, forțele de coeziune și unitate, opuse celor centrifuge, au stat tot timpul la pândă, ascunse în pieptul și inima fiecărui român. Pentru că trebuie să le dăm un nume, le zicem uneori Decebal, Mihai Viteazul sau Alexandru Ioan Cuza. Ei au știut să unească, să anime și să îndrepte toate aceste forțe spre cele opuse, anihilându-le».

În *Mileniul imperial al Daciei*, Iosif Constantin Drăgan sesizează sau intuieș-

te cercul și forțele de coeziune și unitate. Iată ce n-au văzut recenzenții acestei cărți, dincolo de alte valențe ale ei. Cercul daco-get (în comunitatea tracică), cercul daco-roman (în cadrul romanității și de aceasta se ocupă cel mai mult, fiindcă romanitatea i-a infuzat spiritualitatea sa universală, universalismul), cercul românesc (carpato-danubiano-pontic). De-ar fi și numai această intuiție geometrică și *Mileniul imperial al Daciei* înseamnă foarte mult în ceea ce trebuie să știe lumea despre Români.

A V I Z

Redacția mulțumește colaboratorilor pentru materialele trimise și recomandă ca articolele să fie clare, concise și, când este posibil, cu ilustrații. La notele din aparatul critic se va menționa: autorul, titlul operei sau al articolului, (la articole, și revista), editura, localitatea, anul, pagina. Fiecare autor își asumă responsabilitatea ipotezelor enunțate și a exactității datelor.

Întrucât revista *Noi Tracii* este organ al Centrului European de Studii Trace, articolele pot fi trimise și în limbi de largă circulație -engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană.

Colaboratorii din România vor trimite manuscrisele dactilografiate și atent corectate la noua adresă a dlui Ion Coja: București 41, c.p. 41-30.

Datorită sporirii considerabile a numărului de materiale primite spre publicare, revista se vede nevoită să instituie o selecție a acestora, în funcție de calitatea lor științifică și de oportunitatea cu care răspund unor stringențe de moment politic sau cultural. În vederea acestei selecții, revista a constituit un Comitet de redacție, alcătuit din specialiști în istoria neamului românesc. Materialele nepublicate nu se restituie. Ele se vor păstra într-un fond de documentare din care, cu timpul, vom publica, pe măsură ce spațiul tipografic al revistei va permite.

REDACTIA

SPAȚIUL TRACIC

«Tracii sunt neamul cel mai numeros și mai răspândit din lume, după cel al Indienilor» (*Herodot*)

CUPRINSUL

Prof. Dr. I. C. Chițimia, <i>Începuturile scrisului în limba română</i>	1
Prof. Costantino Dragan, <i>La civiltà dei Traci: tradizioni classiche - ricerche moderne</i>	12
Petru Caraman, <i>Colindele de tip roman</i>	16
Prof. Dr. Anton Moisin, <i>Stihurile de descălecatul țării ale cronicarului Miron Costin în lumina istoriei daco-romane</i>	18
Prof. Ion Topolog, <i>Romanizare și romanitate</i>	21
Redacția, <i>Aviz</i>	23

NOI TRACII
Redacția: Via Larga, 11 - Milano

Direttore responsabile: Sabino d'Acunto
Direz. Foro Traiano 1/A, Roma - Reg. Trib. Roma n. 17282 del 31.5.78 e del 3.6.1988
Rivista mensile - Spedizione in abbonamento postale gruppo terzo (70%)